

Arkæologisk undersøgelse
af
Ringstedgade 17,
Roskilde Dms.

Kulturhistorisk rapport

ROM 3179
Stednr. 020410-224
RINGSTEDGADE 17
Brønd, affaldsgruber, planeringslag
Sen vikingetid, middelalder
Matr.nr. 208, Roskilde Bygrunde
Roskilde Domsogn
Sømme Herred
Københavns Amt

© ROSKILDE MUSEUM
Cand. Mag. Julie Nielsen

Resumé

Roskilde Museum foretog en arkæologisk nødudgravning af et byggefelt på 380 m² ved Ringstedgade 17 i Roskilde mellem september og oktober 2014. Den nordvestlige del af matriklen blev undersøgt, hvor der skulle etableres kælder til den nye boligejendom. Ringstedgade 17's tidlige historie er præget af værkstedsaktiviteter og er stærkt sammenlignelige med resultaterne fra museets tidligere udgravning ved Bredgade 28-30. Især påvisningen af et udplaneringslag i området er vigtig, da det er med til at understrege udbredelsen af det tilførte planeringsarbejde for at gøre området beboeligt omkring starten af 1000-tallet.

Baggrund for undersøgelsen

I november 2013 modtager Roskilde Museum en nedrivningsansøgning fra Conbyg A/S, der ønsker at opføre en ny boligejendom på grunden. Museet informerede derefter bygherre om grundens beliggenhed indenfor et kulturarvsareal af national betydning, om risikoen for at støde væsentlige fortidsminder og om muligheden for at få foretaget en forundersøgelse. Da der fra byherres side ikke var ønske om en forundersøgelse, fulgte museet derfor nedrivningen nøje indtil det var muligt at få adgang til kældertomten.

Efter nedrivningen af forhuset i august 2014 var det muligt at afrense en smal jordprofil i kælderens østside. Heraf fremgik, at der var et leret kulturlag med tegl øverst, som overlejrede en 5-10 cm tyk lerhorisont. Derunder var en ca. 30 cm tyk horisont med lerklatter, tegl og trækulsnister, der igen overlejrede et teglfrit fyldskifte, som nåede ned i undergrunden. Det skar et ældre teglfrit fyldskifte, der ligeledes var nedgravet i undergrunden.

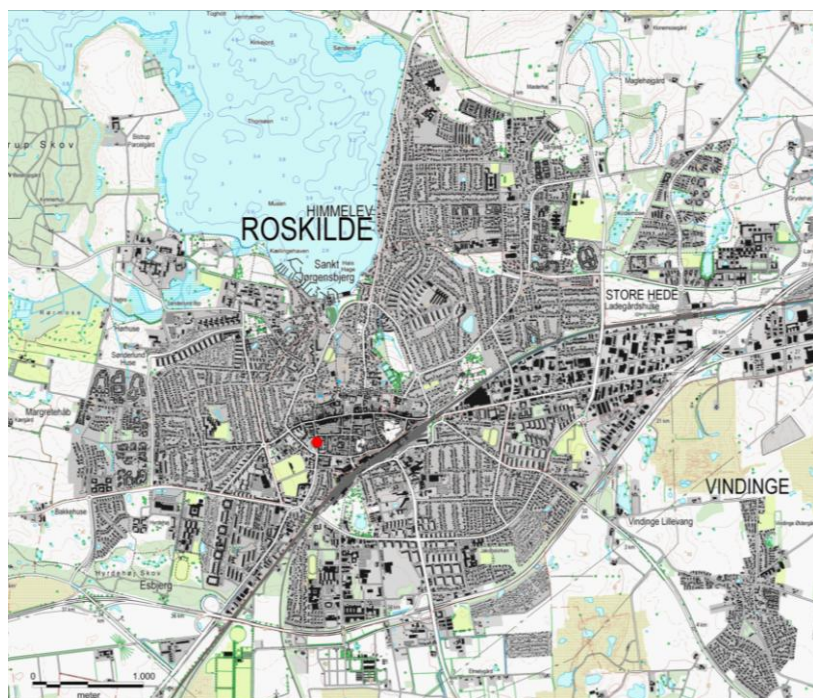

Fig. 1. Udgravningens placering er markeret med en rød cirkel.

Bygherre blev umiddelbart efter informeret om iagttagelserne, der indebar, at der efter museets opfattelse ville findes væsentlige, jordfaste fortidsminder indenfor det projekterede byggefelt. Museet redegjorde for muligheden for at få foretaget en prøvegravning, men med de iagttagelser, der allerede var gjort, blev det aftalt, at der skulle udarbejdes et udgravningsbudget for et 135 m² (270 m³) stort areal, hvor der skulle nedgraves ny kælder.

Den 3. september 2014 indsendes det udarbejdede budget på i alt 2.035.791,47 kr. inkl. moms til godkendelse hos Kulturstyrelsen, men den 5. september 2014 oplyser bygherre, at der indenfor det projekterede kælderareal er nedgravet en større olietank, og at området, hvor der skal graves, derfor vil blive væsentligt formindsket. Derudover er kælderens størrelse blevet reduceret, hvorfor bygherre beder om at få et revideret budget for det nu lidt mindre areal på 90 m² (170 m³). Den 17. september 2014 godkendes det reviderede budget på i alt 1.380.979,21 kr. inkl. moms af Kulturstyrelsen og fremsendes til bygherre. Efter yderligere en indskrænkelse af kælderarealet til 57 m² (84 m³) indsendes det 2. reviderede budget på i alt 701.006,76 kr. inkl. moms til Kulturstyrelsen den 19. september 2014, der godkendes samme dag af både Kulturstyrelsen og Conbyg A/S.

Topografi

Den middelalderlige bytopografi

Ringstedgade befinder sig i den sydvestlige del af middelalderbyen, hvor den forløber mellem Skomagergades vestlige del og byvolden (fig. 2). I sydenden befinder den sig i kote 38.50 m, men falder jævnt til kote 35.50 m ved Skomagergade. Om der har været en regulær port i syd er uvist, men intet er kendt, hverken arkæologisk eller via skriftlige kilder. En mulighed er, at gaden har været udfaldsvej indtil byvolden blev rejst i midten af 12. årh., men er blevet spærret i samme anledning.

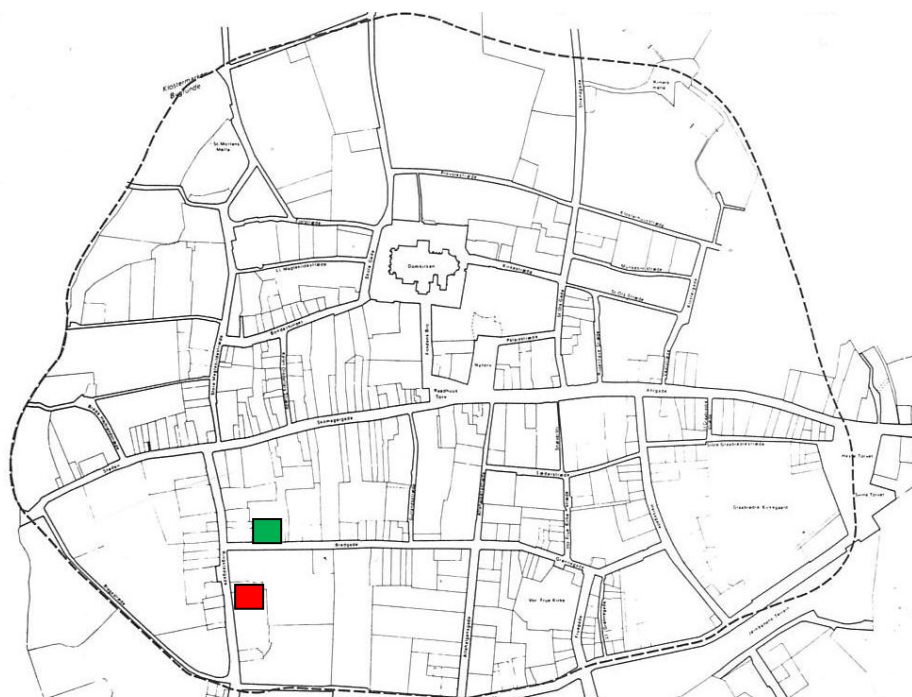

Fig. 2. Kort over Roskilde. Den grønne firkant markerer den tidligere udgravning ved Bredgade 28-30 mens den røde markerer udgravningen ved Ringstedgade 17. Den punkterede linje markerer det middelalderlige voldforløb omkring byen.

Af arkæologiske vidnesbyrd omkring Ringstedgade 17 er løsfund af middelalderlig, sort-/gråbrændt keramik, glaserede kandeskår og stentøj, et bronzespænde, en stylos og en dobbeltkam af ben på nabogrundene. I en afstand af ca. 70-80 m ligger Bredgade 28-30¹, der ved en udgravning i 1985 bibragte væsentlige fund og data fra vikingetidens slutning til højmiddelalder. Generelt er denne del af Roskilde dog hidtil kun sparsomt belyst.

Nyere tids bytopografi

Efter opgivelsen af byvolden har Ringstedgade været en vigtig udfaldsvej mod syd. Ser man på Resens kort fra 1677 (fig.3) er der en husrække på hver side af gaden, mens arealerne bag disse henligger som vænger; der er end ikke angivet havesignatur for den sydlige del af områderne, hvor det aktuelle undersøgelsesareal befinder sig.

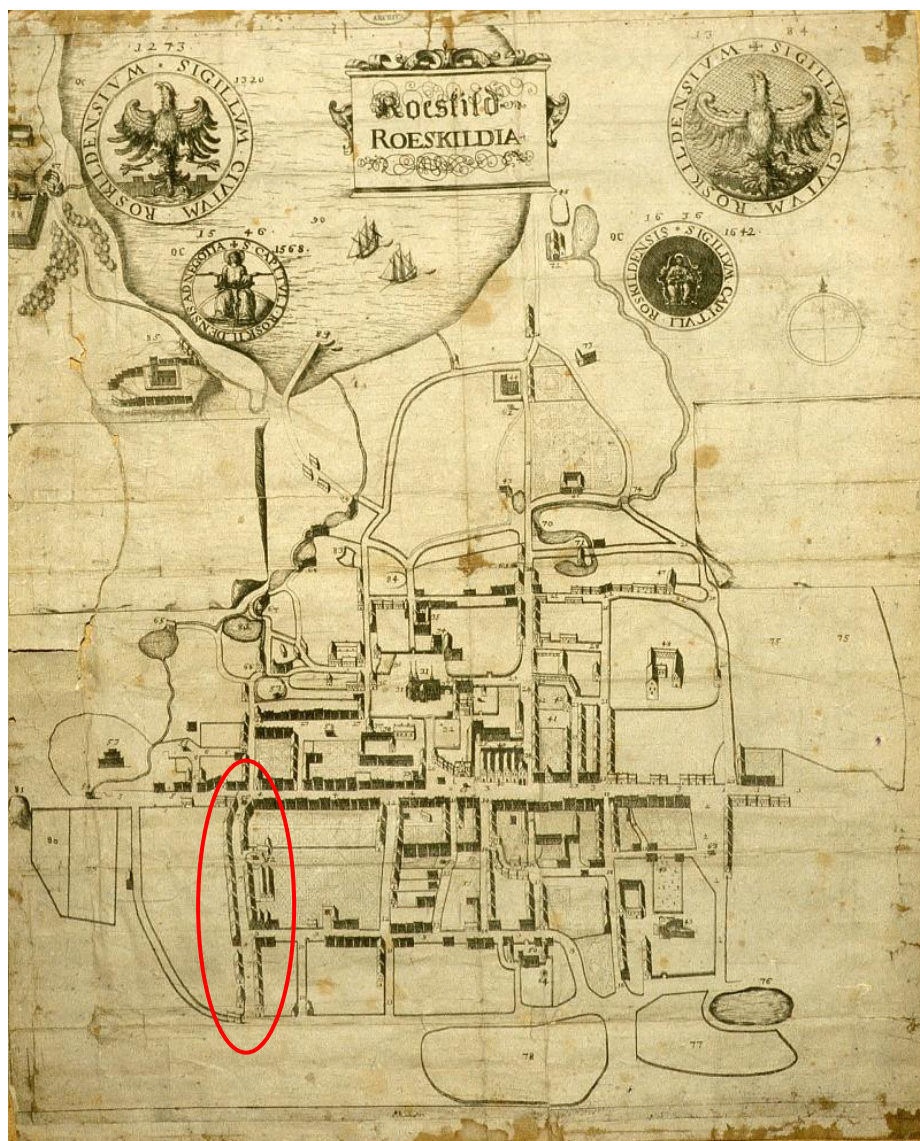

Fig. 3. Resens kort over Roskilde fra 1677. Den røde ring markerer Ringstedgade.

For det konkrete undersøgelsesområde gælder, at undergrunden består af gult, sandet og kalkholdigt moræneler, der befinder sig ca. 1,6-2,0 m under terræn. Den eksisterende overflade ligger omkring 38.00-38.50 m. o. h.

¹ ROM j.nr. 608/84. Se også Andersen et al. 1986: s. 33-50.

Udgravningsmetode og dokumentation

Muldafrømning

Muldafrømningen med gravemaskine skete ned til et niveau, hvor moderne forstyrrelser ikke længere dominerede forholdene. Dette niveau var relativt ensartet ved ca. kote 37.00, bortset ved det oprindelige felt, hvor selve bygningen (og derved kældernedgravningen) havde stået. Generelt var der ikke meget mere end 20-30 cm bevaret kulturlag tilbage, bortset fra de steder hvor større nedgravninger havde fundet sted, og under kulturlagene fandtes de fleste steder det oprindelige muldlag, der var ca. 30 cm tykt. I forbindelse med afrømningen er jordbunkerne efter udgravningens afslutning systematisk blevet afsøgt med metaldetektor af frivillig detektorfører Mauritz Tchikai.

Felter

Det oprindelige felt var det største på ca. 79 m² og udgjorde arealet, hvor selve den tidligere bygning på stedet havde stået. Forud for udgravningen var feltet allerede afrømmet til under undergrunds niveau, dog fremkom anlæg i form af affaldsgruber samt en brønd. Feltet var præget af en del forstyrrelse i form af nyere nedgravninger til drænrør og kloak samt en større nedgravning til en olietank i feltets sydlige del. *Nordøstfeltet* på ca. 22,5 m² var det mest intakte felt, dog var det mod nord forstyrret af nyere nedgravninger. I feltet fremkom et tidligt i 1000-årene tilført planeringslag ligesom det oprindelige muldlag blev påvist flere steder. Desuden fandtes her flere oveni hinanden nedgravede affaldsgruber samt spor efter et bronzestøberværksted. *Sydfeltet* på ca. 20 m² udgjordes af det oprindelige felts udvidelse mod syd. Tværs gennem feltet fandtes under udgravningen en anseelig forstyrrelse bestående af et nyere øst-vestgående rørforløb. I feltet fremkom et større område med bevaret kulturlag samt resterne fra en mørteltønde. Ligesom i nordøstfeltet kunne det tilførte planeringslag samt det oprindelige muldlag også påvises. *Elevatorskaktfeltet* på ca. 28 m² udgjorde området øst for det oprindelige felt og var meget forstyrret af nyere gravninger. Her fandtes kun et mindre uforstyrret område med bevaret tilført planeringslag.

Fig. 4. Opdeling af udgravningsfelter.

Flader og profiler

Efter muldafrømningen blev fladerne afrenset med skovl og graveske, hvorefter de blev tegnet. Fladerne på nordøstfeltet og sydfeltet blev inddelt i kvadrater på hhv. 2x2 meter og 1x1 meter, hvor hvert kvadrat fik en bogstavbetegnelse, for efterfølgende at kunne stedfæste oldsager, som fremkom i kulturlag eller større anlæg og fyldskifter, uden at hver enkelt genstand skulle indmåles i tre dimensioner. Kun i særlige tilfælde, ved fund af f.eks. bevaret træ blev der foretaget en indmåling i tre dimensioner. For at lette identifikationen fik hvert kvadrat en bogstavkombination. Samtidig udgravedes både kulturlag og anlæg i kunstige niveauer på 10 cm's tykkelse, hvis ikke det var muligt at separere i originale lag med det samme. Denne fremgangsmåde har vist sig hensigtsmæssig i andre udgravninger, og det var den også i denne sammenhæng.

Selvom man først erkender en naturligt opstået lagserie ved opmålingen af profilbalken, efter fylden er gravet bort, kan det i større eller mindre omfang lade sig gøre at henføre fundene fra de kunstige niveauer til de oprindelige forhold.

Fladerne blev tegnet niveauvist på folie i målestok 1:20. Dog er der f.eks. forskel på niveau 1 i sydfeltet og samme niveauangivelse i nordøstfeltet, både hvad angår kote og lagsammensætning. De er således ikke umiddelbart sammenlignelige, men er kun gældende indenfor det givne felt.

Der blev udlagt flere hovedprofiler i felterne, som blev tegnet, fotograferet og beskrevet for at registrere gennemgående forhold vedr. kulturlagenes mægtighed og sammensætning, samt det oprindelige muldlags tykkelse. I forbindelse med anlæg blev de snittet og profilen blev tegnet, beskrevet og fotograferet.

Udgravningsteknik

Udgravning af anlæg og lag foregik med graveske i langt de fleste tilfælde. Ved meget tykke, blandede lag, hvor der skulle frilægges en profil, blev i nogle tilfælde anvendt både skovl og minigraver.

Jordprøver

Fra udvalgte anlæg af speciel interesse blev der udtaget jordprøver til flottering. Prøverne blev udtaget fra profilerne. Flotteringsprøven blev hjemtaget mhp. makrofossil- og pollenanalyser, hvor førstnævnte også kunne finde anvendelse i forbindelse med C14-dateringer.

Målesystem

Med Trimble GPS afsattes en hovedlinje, der fulgte byggefeltets orientering i længderetningen, som var N-S. Hovedlinjen sikredes i UTM Euref 89-koordinater. Der anvendtes dog lokale koordinater, hvor punktet 100/200 afsattes sydligst i det oprindelige felt med x-aksen stigende mod øst og y-aksen stigende mod nord. Målesystemet blev derefter med totalstation projiceret fra det oprindelige felt til hhv. nordøstfeltet, sydfeltet og elevatorskaktfeltet efterhånden som disse blev udvidet.

Al øvrig indmåling, herunder også feltgrænser, blev foretaget med totalstation og i enkelte tilfælde målebånd og tommestok. Til vertikale målinger benyttedes ligeledes totalstation.

Undersøgelsens resultater

Brønd

Mod nord i det oprindelige felt fandtes et ca. 2 m i diameter stort fyldskifte, der viste sig at være resterne af en over 2,70 m dyb brønd. I brønden fandtes fire bevarede større stykker egeplanker, der med høj sandsynlighed stammer fra hvad der engang har været selve brøndkassen. Det ene stykke var endda tildannet og kan være fra det nederste skifte planker, der formentlig ikke har stået på højkant, men har været lagt ned for at danne en solid base. Sådant en bevaret konstruktion fandtes eksempelvis ved udgravningerne i Bredgade 28-30 (fig. 5-6).

Fig. 5. Tildannet stykke træ fra brønden i Ringstedgade 17.

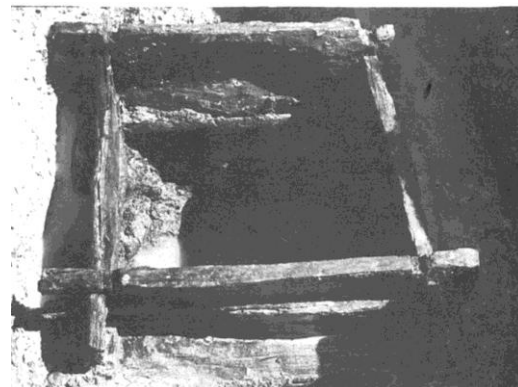

Fig. 6. Bevaret bundramme fra brønden i Bredgade 28-30.

Omkring selve brøndkassen har der været pakket blåler, en velkendt forholdsregel mod indsvivende overfladevand, der kunne virke forurenende på drikkevandet². Det må dog også formodes at brøndene har været oprenset med jævne mellemrum mens de har været i funktion. Alligevel har forureningsproblemerne sikkert været store og man har derfor været tvunget til at opfylde de ubrugbare brønde for at grave nye. De fund der findes i brøndfylden er derfor ikke altid entydige, idet de ikke nødvendigvis behøver at stamme fra selve brøndens funktionsperiode, men kan være fra både flere og senere perioder mens opfyldningen står på. Brøndene blev således omdannet til affaldsgruber når de havde udspillet deres rolle som ferskvandsgivere. Brønden fra Ringstedgade indeholdt således affald som adskillige fiske- og dyreknogler men også keramik heraf både østersø-, gråsort- samt glaseret keramik. Iblant det glaserede keramik fandtes importeret hollandsk Aardensburg-keramik med stempelornamentik, der kan dateres til ca. mellem 1250 og 1325 (fig. 7). Også benmageraffald og glas fremkom i opfyldningslaget.

Ved tidsfæstelsen af brøndens anvendelsesperiode er det derfor mere relevant at gå ud fra årringsdateringerne på selve det træ som brønden består af, da det må formodes at brønden må være anlagt ikke særlig længe efter træet er blevet fældet. Men selv her kan der være fejlkilder hvis træet, inden det blev anvendt til brøndkonstruktionen, har haft en anden primær funktion og derved er blevet genbrugt. Tre af træplankerne fra brønden i Ringstedgade 17 kunne årringsdateres til henholdsvis tiden efter ca. 1146, tiden efter ca. 1193 og tiden efter ca. 1197³. Brøndens funktionsperiode må derfor formodes at have været omkring og i løbet af 1200-tallet.

² Lind, J. 1976: s. 79.

³ NNU rapport 79 – 2014, NNU j.nr. A9320

Fig. 7. Importeret Aardensburgkeramik fra Holland med stempelornamentik, ca. 1250-1325 e. Kr.

Affaldsgruber

Nordligst i det oprindelige felt samt i nordøstfeltet var der flere større – og i hinanden nedgravede – affaldsgruber (fig. 8). Foruden en del dyreknogler fandtes i disse desuden rester af keramik, jernsøm- og knive samt bennåle og kamme (fig. 9). Fra gruben A9 fremkom en fin tenvægt af sandsten ornamenteret med omløbende rille (fig. 10). Tenvægten er 3,8 cm i diameter og vejer 35 gram. Den kan dateres til vikingetid/tidlig middelalder og er sandsynligvis efter endt anvendelse blevet kasseret som husholdningsaffald.

Fig. 8. Udgravningsfeltet med alle anlæg. Markeret med blåt er den føromtalte brønd, mens affaldsgruberne er markeret med lilla. Planeringslaget udgøres af den rustrøde farve og bronzestøbergruben er markeret med grøn. Gul er recente forstyrrelser.

Fig. 9. Bennåle og kamfragment.

Fig. 10. Tenvægt i sandsten.

Oprindeligt muldlag samt planeringslag

Flere steder i udgravningen var det oprindelige muldlag bevaret. Dette kunne især observeres i profilen, der fremkom mellem det oprindelige felt og sydfeltet, hvilket giver et godt billede af stedets oprindelige overflade. Ved elevatorskaktfeltet, der mest af alt var præget af recente forstyrrelser i form af nedgravninger til rør og olietank, var der mod nordøst bevaret et meget ensartet rødbrunt lag - ”planeringslaget”. Dette sekundært tilførte planeringslag fandtes også mellem de recente forstyrrelser i det sydlige felt. Laget var meget karakteristisk i sin fyldsammensætning og farve, dog uden betydelige fund. Af de få fund der fremkom i laget kan nævnes en flintskraber samt lidt østersøkeramik (fig. 11). Især østersøkeramikken vidner om, at dette lag må være tilført i en tidlig periode af Roskilde bys dannelse, sandsynligvis allerede i vikingetiden. Samme lag fandtes ligeledes under museets tidligere udgravninger ved Bredgade 28-30, og er blevet tolket som et udplaneringslag evt. i forbindelse med et tidligere vådområde på stedet (se under afsnittet *Bredgade 28-30*).

Fig. 11. Tre stykker af østersøkeramik - sandsynligvis fra samme kar. Østersøkeramik har en karakteristisk sammensætning samt bølgeornamentik og kan dateres til ca. 1000-1300 e.

Bronzestøberværksted

I nordøstfeltet fremkom spor efter et bronzestøberværksted, der ved afdækningen fremkom som et trækulsholdigt sortbrunt lag, hvori der fandtes store mængder af bronzeslagger samt støbeaffald i bronze. Værkstedet har sandsynligvis spredt sig over store dele af området da samme lag ligeledes observeredes i en profil mod sydvest, hvori der bl.a. fandtes en del af esseplade, bronzesmelt og flere varmpåvirkede knogler.

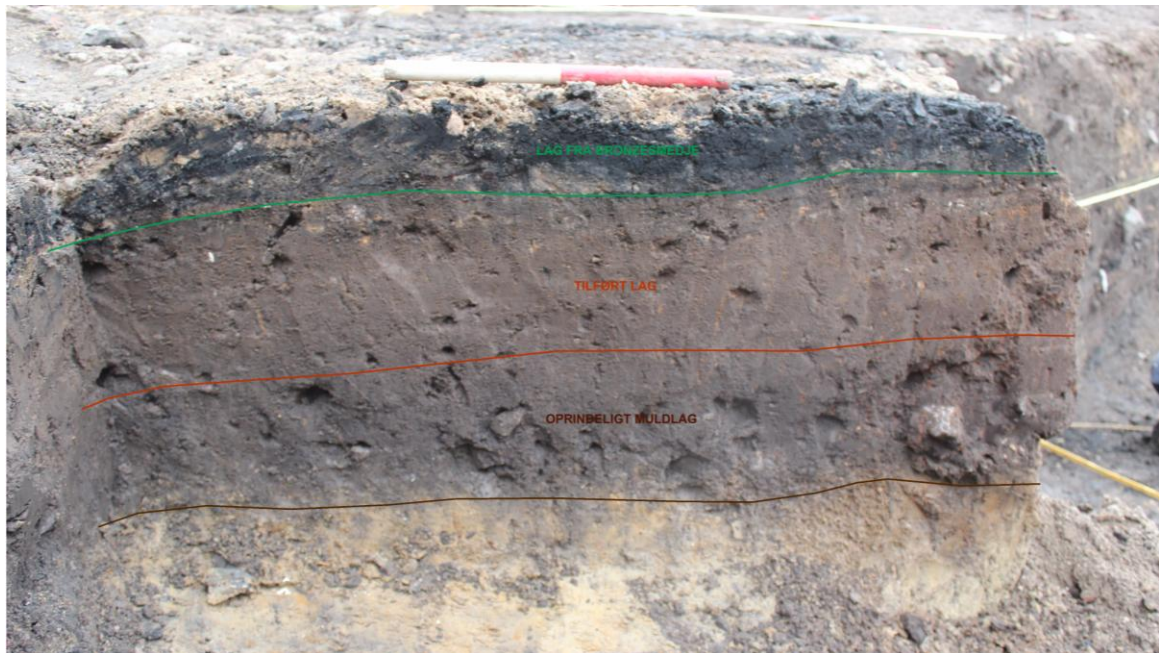

Fig. 12. Profilen viser øverst det trækulsholdige lag fra bronzestøberværkstedet, der ligger placeret ovenpå det tilførte planeringslag og det oprindelige muldlag.

Bredgade 28-30

Fra tidligere undersøgelser i Bredgade 28-30 i 1985 fremkom der meget lignende resultater, som dem ved Ringstedgade 17, og det er derfor oplagt at sammenligne resultaterne fra de to undersøgelser. Matriklerne ligger da også under 80 meter fra hinanden i fugleflugtslinje. Fra Bredgade fandtes der, som ved Ringstedgade 17, også spor efter bronzestøber- og kammagerværksted over flere faser. Fra Bredgade fandtes desuden dele af et ca. 11-12 meter langt vikingetidshus fra omkring 1000-tallet. Det interessante i denne sammenhæng er især at huset er nedgravet i et til området tilført planeringslag på mellem 20-50 cm. Planeringslaget bestod af brun muld udlagt ovenpå den oprindelige muldoverflade. Dette planeringslag blev som allerede nævnt også påvist ved udgravningerne i Ringstedgade 17 og giver os dermed et godt indtryk af, over hvor stort et område - samt hvor stort et anlægsarbejde - det har været, at planere arealerne omkring Bredgade og Ringstedgade med sekundært tilført muld. Dette skyldtes formentlig den grund, at området oprindeligt har været uegnet til beboelse, da det primært har bestået af et fugtigt og sumpet engområde. Umiddelbart forud for det store planeringsarbejde blev der derfor også nedgravet drængrøfter i området, hvilket undersøgelserne i Bredgade afslørede. Ligesom i Ringstedgade var planeringslaget i Bredgade fundfattigt. Dog fandtes en spydspids af jern fra sen vikingetid, der sammen med dateringen af huset bevidner, at selve det store planeringsarbejde i området må have fundet sted omkring 1000-årene i sen vikingetid.

Konklusion

Ringstedgade 17's tidlige historie er præget af værkstedsaktiviteter fra bl.a. bronzestøber- og benmagerfaget, og er stærkt sammenlignelige med resultaterne fra udgravningen ved Bredgade 28-30, der bekræfter at området har fungeret som håndværkerkvarter i et bymæssigt miljø. Især påvisningen af planeringslaget og det oprindelige muldlag er vigtig, da det er med til at understrege udbredelsen af det tilførte planeringsarbejde for at gøre området beboeligt. Fra Bredgade har det kunne dateres til sen vikingetid og det samme må derfor også gøre sig gældende for Ringstedgade 17, hvilket fundet af ældre østersøkeramik i laget da også tyder på. På dette tidspunkt har der tilsyneladende været så meget rift om byggegrundene i kvarteret, at det kunne svare sig at planere for at skaffe plads. Derved får vi et interessant indblik i, hvordan Roskildes udvikling tager fart ved overgangen mellem vikingetiden og middelalderen.

Administrative data

Roskilde Museum var ansvarlig for undersøgelsen, der omfattede et grundareal på ca. 150 m². Originaldokumentation opbevares på museet under j.nr. 3179 Ringstedgade 17.

Museumsinspektør Jens Molter Ulriksen var ansvarlig udgravningsleder mens arkæolog Julie Nielsen var daglig leder (23/9-10/10). I udgravningen deltog desuden arkæolog Katrine Ipsen Kjær (29/9-10/10) samt stud.mag. Marion Ree (23/9-10/10) og Oliver Bjerregård Fagerholdt (26/9-7/10). Udgravningsmedarbejder Niels K.W. Nielsen deltog fra 23/9 til 10/10.

Kulturstyrelsen har behandlet sagen under j.nr. 2014-7.24.02/ROM-0012.

Conbyg A/S er lodsejer og bygherre og har i denne egenskab afholdt udgifterne til undersøgelsen.

Udgravningens forløb

Undersøgelsen foregik over 14 arbejdsdage mellem d. 23. september og 10. oktober 2014. Forud for udgravningsstart havde bygherre afrømmet et ca. 79 m² stort område til kote ca. 36.00 dvs. ca. 2-2,5 meter under eksisterende terræn. Grundet en kældernedgravning til en tidligere bygning på stedet, var feltet forstyrret til langt under råjordens overflade og denne havde dermed ødelagt kulturlag og anlæg til overfladen af råjorden eller dybere (se eks. fig. 13).

Jordarbejdet blev indledningsvis foretaget med 27,2 tons gravemaskine på bælder og monteret med rabatskovl med skiftende førere leveret af Conbyg A/S. Til begrænsede opgaver med flytning og afrømning af kulturjord, samt ved snitning af større og dybe anlæg samt ved oprensning af profil anvendtes 3,1 tons minigraver også leveret af bygherre.

En indledende afrømning af den øverste meter fyldjord ved udvidelsen mod nordøst (nordøstfeltet) blev gennemført den 25. september under museets overvågning og den 26. september udvidedes på samme vis mod syd (sydfeltet). Den 30. september afrømmes den sidste udvidelse mod øst til elevatorskakten (elevatorskaktfeltet).

Den 1. oktober havde store mængder regn, der var kommet i løbet af den forløbne nat, forvandlet jorden til mudder. Dette gav udfordringer for ikke mindst fremkommeligheden på feltet, og der måtte derfor udlægges trædeplader. Den 10. oktober afsluttedes den arkæologiske udgravning, og felterne blev formelt frigivet til det videre byggeri.

Fig. 13. Grube siddende i kældervægsprofilen mod nord. Det øverste af gruben er blevet forstyrret ved nedgravningen til den tidligere bygnings kælder (ses over den blå streg).

Litteratur

Andersen, M., Høj, M. og Sørensen, S. A. 1986. Et vikingetidshus fra Bredgade i Roskilde. *ROMU. Årsskrift fra Roskilde Museum 1986.*

Lind, J. 1976. Brunnarna. s. 72-85. *Uppgrävt förflutet för PKbanken i Lund. En investering i arkeologi. Archaeologica Lundensia VII.* Kulturhistoriska Museet i Lund. 1976.

Tidstavle

År	Periode		
1500	Nyere tid	Nyere tid	
	Middelalder	Middelalder	
1050	Vikingetid	Yngre jernalder	
900			yngre ældre
775/800	Germansk jernalder	Ældre jernalder	
530			yngre ældre
375	Romersk jernalder	Ældre jernalder	
160			yngre ældre
Kr.f.	Førromersk jernalder	Ældre jernalder	
500	Yngre bronzealder		
1000	Ældre bronzealder	Bronzealder	
			VI
			V
			IV
1700	Senneolitikum	Yngre stenalder	
			III
			II
2400	I	Yngre stenalder	
2800	Stridsøksekultur/ Enkeltgravskultur/		Grubekeramisk kultur
	Mellemneolitikum B		
3200	Tragtbægerkultur/ Mellemneolitikum A		Yngre stenalder
	Tragtbægerkultur/ Tidlig neolitikum		
3900	Ertebøllekultur	Ældre stenalder	
5400	Kongemosekultur		
6800	Maglemosekultur		
9000	Ahrensburgkultur		
10.000	Brommekultur		
11.500	Federmesserkultur		
12.000	Hamburgkultur		

